

Terminologie Wittgensteinovy ontologie v *Tractatu*

Antonín Dolák

Abstrakt: Studie se zabývá hlavními termíny Wittgensteinovy filozofie logického atomismu použitými v díle „*Tractatus logico-philosophicus*“. Jde především o termíny „Gegenstand“, „Sachverhalt“, „Tatsache“, „Sachlage“ a „Gesamtheit“. Jde v ní především o eliminaci pojmových nejasností, které se často objevují při práci s těmito termíny a v četných překladech „*Tractatu*“. Konečně se studie pokouší blíže pojmově výše uvedené pojmy explikovat. Hlavní důraz je kladen na práci s originálním textem „*Tractatu*“, jehož teze jsou podrobovány vzájemné komparaci a podrobné analýze.

Klíčová slova: ontologie, Wittgenstein, stavy věcí, fakt, předměty, *Tatsache*, *Sachverhalt*, *Sachlage*, logický atomismus, Russell, Frege, *Tractatus logico-philosophicus*, možné světy, *mögliche Welte*, possible worlds, state of affairs

Úvod

Rané, avšak velmi významné dílo Ludwiga Wittgensteina je spjato s obrovským množstvím interpretací, především v anglosaské literatuře, ale nyní konečně i u nás (v českém a slovenském jazykovém prostoru).

Domnívám se však, že velmi mnoho interpretací vzniká jen proto, že není dána jednotná terminologie *Tractatu*, jednotné chápání významu pojmů v něm užívaných. Problém s pochopením jednotlivých pojmů v TLP nemají pouze čtenáři *Tractatu* přeloženého z původního originálního jazyka, ale i samotní němečtí interpreti, tedy čtenáři německého

originálu, jako prvního lze uvést už Fregeho (viz níže). Je tomu tak z části proto, že samotný *Tractatus* je dílo do jisté míry temné a víceznačné.

Dochází pak k tomu, že existuje velmi mnoho interpretací a velmi mnoho chápání takových pojmů, které jsou v ontologii *Tractatu* klíčové, jako jsou „Gegenstand“, „Sachverhalt“ nebo „Tatsache“.

Tato práce se pokusí ukázat jisté těžko zpochybnitelné základy chápání pojmů ontologie *Tractatu*, od kterých by se měly interpretace TLP odvíjet. Hlavním měřítkem pro správnost nebo nesprávnost různých interpretací bude pak originální německý text samotného *Tractatu*.

Konečně pak půjde o to také ukázat, jak chápou tuto terminologii někteří významní filozofové a logikové, například Tejedor, Weissman, Cmorej apod.

Konečně pak děkuji doktorovi Raclavskému a profesorovi Cmorejovi, kteří mi poskytnou k této studii cenné připomínky.

1. Základní pojmy

Nejdříve je třeba připomenout základní pojmy, na kterých je celá ontologie díla „*Tractatus logico-philosophicus*“ (dále jen TLP) vystavěna. Co tvoří její osu? Jde především o vztah dvou ontologických kategorií, kterými jsou předměty (věci, objekty, Gegenstände, Dinge, Sache) a stavy věcí (věcné stavy, Sachverhalten).

Předměty jsou dále nedělitelnými elementy celého ontologického systému TLP, jde o bázi, na níž je celá ontologie Wittgensteinova TLP postavena. Stavy věcí jsou pak těmi nejjednoduššími konfiguracemi předmětů, jde o jejich spojení, o „...eine Verbindung von Gegenständen (Sachen, Dingen).“¹ Stav věcí je konfigurace předmětů.² Jde o konfiguraci alespoň dvou předmětů. Toto je však nejjednodušší pojetí stavů věcí, je samozřejmě možné je pojímat také jako spojení více než dvou předmětů, podstatné je však to, že stav věcí je vždy vyjádřen elementárním výrokem.

Wittgenstein dále označuje složitější, komplexnější spojení předmětů nebo vztahy mezi nimi jako *situace* (Sachlage),³ které lze chápat také jako zřetězení nebo propojení více stavů věcí. „Sachlage“ je potom v jazyce zobrazována *složeným výrokem*, tedy jednoduchými výroky spojenými logickými spojkami-pravdivostními funkcemi.

---

¹ Srov. TLP 2.01

² Srov. (2) Cmorej, s. 298.

³ Např. TLP 2.014

Stavy věcí a situace mají určitou strukturu, jde o konfigurace předmětů, které jsou spolu spojeny (Verbindung), mezi nimi tedy existuje vztah (Beziehung, Relation), který je k sobě poutá. Podstatné je v tomto vztahu to, jak jsou vůči sobě tyto předměty postaveny, z čehož vyplývá jejich provázanost a konečně potom i vnitřní strukturovanost daného stavu věcí nebo situace.

Ze stavu věcí a situací lze odvodit další termín, *fakt* (Tatsache), což je stav věcí nebo situace, které jsou aktualizované, tedy které aktuálně existují.⁴ Nejjednodušší typ faktu, aktualizace pouhého stavu věcí, bývá obvykle označována jakožto „*atomární fakt*“. Tento termín pochází z Wittgensteinem autorizovaného anglického překladu TLP, přičemž překlad do angličtiny provedl C. K. Ogden, který poprvé použil termínu „atomic fact“.

Základem Traktátovského pojetí světa je tedy *atomární fakt, který je jakousi minimální situací* (Sachlage), minimální konfigurací předmětů, která je jazykově vyjádřena elementární propozicí. Naopak *maximální situací*⁵ je jeden z možných stavů světa, který zahrnuje všechny situace, v tomto stavu světa přítomné. Co je však potom *aktuální svět*, tedy ten svět, který „reálně“ nebo také „skutečně“ existuje? Jde jednoduše o *soubor (souhrn) faktů*, tedy těch stavů věcí a situací, které aktuálně existují.⁶ Důležité zde přitom je, že jde o *úplný soubor* nebo souhrn faktů, tedy o takový výčet aktualizovaných stavů věcí a situací, v němž žádná, ve světě existující, nechybí.

2. Distinkce mezi „*der Fall sein*“ a „*eine Tatsache sein*“

Nejdříve je nezbytné vyjasnit terminologické problémy, aby bylo možné interpretovat české překlady pojmů tak, jak bylo zamýšleno v německém originále. Přitom však je třeba ještě říci, že nejde jen o potíže překládání textu TLP, nejasnosti s termíny se ukazují již v německém textu samotném, jak na to jako první ukázal ve svém dopise Wittgensteinovi Frege⁷ a po něm i Russell.⁸

Mnohé potíže působí již prvních několik tezí TLP, jak detailně ukazuje článek Pavla Cmoreje.⁹ Prvním problémem je *vztah výrazů „*der Fall sein*“¹⁰ a „*eine Tatsache sein*“¹¹*. Jde

⁴ O tom nejnvýstižněji TLP 2

⁵ (2) Cmorej, s. 296.

⁶ TLP 1.1

⁷ (5) Monk, s. 172.

⁸ (5) Monk, s. 174.

⁹ (1) Cmorej, s. 312-319.

¹⁰ Např. TLP 1, 1.12, 2

¹¹ Např. TLP 1.1, 1.11, 1.2

o výrazy *synonymní, jak ukazuje Wittgensteinova odpověď Fregemu*,¹² který si chtěl svými otázkami vyjasnit chápání ne zcela jasné terminologie použité v TLP. Wittgenstein Fregemu dodává, že s těmito výrazy spojoval odlišné představy. Hlavní je jeho přímé tvrzení, že mají stejný smysl.¹³ Cmorej chce zachovat jejich identický obsah, avšak zároveň poukazuje na jemnou diferenci, která by snad mohla způsobovat asociaci poněkud odlišných představ, popisovanou Wittgensteinem. „Der Fall sein“ podle Cmoreje zdůrazňuje to, že fakty jsou entity tvrzené nebo popisované výroky, nikoli pojmenovávané jmény (slovy),¹⁴ zatímco „eine Tatsache sein“, ačkoli sémanticky takřka shodné, tuto skutečnost nezdůrazňuje.

Jak potom překládat „was der Fall ist“? Rozhodně ne jako „být případem, dopadem, následkem“ - to je nejhorší možnost, protože se značně vzdaluje od zdůraznění toho, že fakty jsou v jazyce modelovány výroky (větami, nikoli jmény, slovy). Ani překlad „to, co se má tak a tak“¹⁵ není vhodný, protože vede čtenářovy asociace zavádějícím způsobem, který ani zde neukazuje to, že fakty mají v jazyce podobu vět, a nikoli slov: co se týče obecnějšího smyslu fakt jakožto aktualizovaných „daností“ (tedy stavů věcí a situací) spíše mate, než aby objasňoval. Takto přeložil výraz „der Fall sein“ do slovenského překladu *Tractatu*, vyšlého v roce 1968 Cmorej, který později sám považuje tento svůj překlad za chybný.¹⁶

Jednoznačně kladně nelze hodnotit ani český překlad Jiřího Fialy z roku 1993, který překládá sousloví „der Fall sein“ jako „to, co fakticky je“. Fialův překlad totiž opět zakrývá výrokový obraz těchto entit, ačkoli proti předchozím typům překladu není již tak matoucí a lépe se shoduje se smyslem originálu.

Problémem je však také to, že „fakticky být“ mohou i složené věci, tedy komplexy jako třeba „kůň“, což se neshoduje s TLP. „Kůň“ totiž v jazyce nezastupuje jednoduchý předmět, ale předmět složený, jde tedy o označení souboru jednoduchých předmětů ve vzájemných vztazích. Fialův překlad implikuje to, že komplex-složený předmět „kůň“ může fakticky být,¹⁷ tedy že existence komplexu „kůň“ je faktem. Může však podle Wittgensteina existovat nějaký komplex jakožto nová entita, samostatně jsoucí? Nikoli, entita „kůň“ vlastně ve skutečnosti vůbec neexistuje, existují jen předměty, které vytvářejí svými vzájemnými vazbami ve stavech věcí a v situacích komplex, kterému říkáme „kůň“. Věta „kůň jde“ je plně převoditelná na větu „jednoduché předměty vytvářející komplex-složený předmět, který je

¹² (5) Monk, s. 184.

¹³ (5) Monk, s. 184.

¹⁴ (1) Cmorej, s. 316.

¹⁵ (1) Cmorej, s. 316.

¹⁶ (1) Cmorej, s. 316.

¹⁷ Srov. (1) Cmorej, s. 317.

v přirozeném jazyce označen jako *kůň*, jsou v takových vzájemných vztazích, že tento komplex, jimi tvořený, jde“.

Fialův překlad by tedy připouštěl existenci i komplexů, tedy entit, které ve skutečnosti podle Wittgensteina vůbec neexistují a jejichž jazykový korelát, jako třeba „kůň“, je jen zkratkou za popis souboru předmětů ve vzájemných vztazích.¹⁸ Je třeba zdůraznit, že i když předměty svými vzájemnými vazbami vytvářejí soubor (systém, strukturu, komplex, množinu, konfiguraci), tento soubor ve skutečnosti neexistuje, není to žádná samostatná entita, jsou to jen různě zřetězené předměty v určitém vzájemném postavení a spojení. Co tedy může jako jediné skutečně „fakticky být“? Existují předměty a existují fakty (tedy to, že jsou k sobě předměty nějak vztažené), neexistují však komplexy jako nové, samostatně jsoucí objekty. Poněkud *jednodušeji řečeno: jediné, co dle TLP existuje, jsou předměty a jejich vzájemné vztahy.*

Vraťme se však k našemu problému, jak tedy co nejadekvátněji překládat slovní spojení „der Fall sein“. Cmorej navrhuje větný operátor (funktor) „fakt je, že p“, kde „p“ je větná proměnná. Tento překlad by nejlépe odrážel to, že fakta jsou ve větě zobrazována pouze větami, nikoli slovy, že tedy faktem může být věcný stav nebo situace, nikdy však nějaký „předmět o sobě“. Větným funktoem by však většina vět, v nichž se objevuje sousloví „der Fall sein“, nešla přeložit, proto je dle Cmoreje možno použít také predikátu „být faktem“,¹⁹ který rovněž dostatečně zdůrazňuje, že faktem může být pouze věta, nikoli samostatně jsoucí předmět (který, jakožto nesubstanciální část substance, ani samostatně existovat nemůže).

Větu TLP 1: „Die Welt ist alles, was der Fall ist“ lze potom překládat takto: „svět je všechno, co je fakt“ nebo „svět je všechno, co je faktické“.²⁰

3. Pojmy „Gegenstand“, „Ding“ a „Sache“

Menším problémem je také to, jak překládat termíny „Gegenstand“, „Sache“ a „Ding“. „Gegenstand“ bývá překládán jako „předmět“, „Ding“ a „Sache“ jako „věc“, přičemž Wittgenstein tyto tři pojmy v TLP často zaměňuje, především „Ding“ a „Gegenstand“. Naproti tomu „Sache“ se objevuje spíše v kompozitech jako „Sachverhalt“, „Tatsache“ a „Sachlage“. Všechny tři termíny, „Gegenstand“, „Ding“ i „Sache“, jsou ve Wittgensteinově

¹⁸ Srov. TLP 3.24

¹⁹ (1) Cmorej, s. 316.

²⁰ poslední překlad je návrhem dr. Raclavského

němčině synonymní, nejvíce je to patrné na prvních čtyřech stránkách TLP, které se věnují ontologii nejvíc.

Také v této práci se budou chápat termíny „*Gegenstand*“, „*Sache*“ a „*Ding*“ jako synonymní, pro ujednocení použijme jediného termínu „*předmět*“.²¹ Jinou možností je chápat tyto tři termíny jako *označení logického individua v rámci tradičního Wittgensteinova logického atomismu*, jak to najdeme např. u Mariána Zouhara,²² Fiala pak překladatelsky rozlišuje „*Gegenstand*“ na straně jedné, který překládá jako „*předmět*“, a „*Sache*“ a „*Ding*“ na straně druhé, které překládá jako „*věc*“. Pro ukázkou uveďme Fialův překlad teze TLP 2.01, kde větu „*Der Sachverhalt ist eine Verbindung von Gegenständen (Sachen, Dingen).*“ překládá jako „*Stav věcí je spojení předmětů (věcí).*“

C. K. Ogden překládal tyto pojmy do angličtiny takto: „*Ding*“ jako „*thing*“, „*Sache*“ také jako „*thing*“ a „*Gegenstand*“ termínem „*object*“, ale také i „*thing*“,²³ přičemž tento překlad byl autorizován samotným Wittgensteinem. V anglické odborné literatuře se nejčastěji mluví o Traktátovských předmětech jako o „*objects*“.²⁴ V „*Německé konkordanci*“²⁵ najdeme udání přímé synonymie těchto tří termínů.

4. Diferentnost „*Sachverhalt*“, „*Tatsache*“ a „*Sachlage*“

Další terminologickou potíž viděl již Frege, který ve svém dopise Wittgensteinovi chtěl znát přesný významový rozdíl pojmů „*Tatsache*“, „*Sachverhalt*“ a „*Sachlage*“, které Fiala překládá po řadě jako „*fakt*“, „*stav věcí*“ a „*situace*“, přičemž tento překlad se v české a slovenské odborné literatuře v podstatě prosadil.

Hlavní problém však zní takto: jsou „*Tatsache*“ a „*Sachverhalt*“ synonymními pojmy? Podle Wittgensteinova dopisu z Cassina,²⁶ napsaném Russellovi 18. 8. 1919, tomu tak není. „*Sachverhalt*“ odpovídá v jazyce pravdivá elementární věta, jde tedy o „*atomic fact*“ nebo o „*elementary fact*“,²⁷ zatímco „*Tatsache*“ je v jazyce modelováno pravdivou neelementární větou, tedy alespoň dvěma elementárními větami spojenými logickými spojkami, přičemž toto spojení je pravdivé.

²¹ Podobně např. (3) Kamhal, s. 30.

²² (11) Zouhar, s. 123.

²³ Německo-anglická konkordance. In: (10) TLP.

²⁴ Tohoto termínu používají např. (8) Tejedor, (9) Weissman, (4) Livingston.

²⁵ Německá konkordance, In: (10) TLP.

²⁶ (5) Monk, s. 174.

²⁷ (5) Monk, s. 174.

Zdá se tedy, že „Tatsache“ se musí skládat alespoň ze dvou stavů věcí, v jazyce tedy musí být modelována spojením (skrže logické spojky) alespoň dvou elementárních výroků. Kde pro to v TLP najdeme jisté doklady?

Poprvé je tomu v TLP 2, kde přímo říká, že fakt (Tatsache) je existence stavů věcí (Bestehen von Sachverhalten). Výslovně při definování „Tatsache“ v singuláru užívá *plurálu* pro termín „Sachverhalt“.

Podruhé mluví v TLP o vztahu faktů a stavů věcí v tezi TLP 2.034, kde říká, že struktura faktu (termíny „Struktur“ i „Tatsache“ jsou užity v singuláru) sestávají ze struktur stavů věcí, přičemž zde termínu „Struktur“ a „Sachverhalt“ užívá v plurálu, tedy jakožto „Strukturen“ a „Sachverhalte“.

Potřetí mluví o vztahu faktu a stavů věcí v tezi TLP 2.06, kde říká, že existenci stavů věcí (plurál) nazývá pozitivním faktem (singulár) a neexistenci stavů věcí negativním faktem (opět singulár).

Wittgenstein tedy nepíše výslovně, že faktem nemůže být také jen jeden stav věcí, ovšem když se ve třech klíčových tezích o tomto tématu zmiňuje, ve vztahu stavů věcí k faktu či naopak vždy užívá singuláru pro fakt a plurálu pro stav věcí. *Podle Wittgensteinových tvrzení se zdá být pravděpodobné, že fakt sestává vždy alespoň ze dvou stavů věcí, ačkoliv to takto Wittgenstein nikdy přímo nepíše.* Zásadní je v této souvislosti teze TLP 2, která je přímo definicí faktu (Tatsache) a kde je pro termín „Sachverhalt“ užito plurálu.

Tejedor²⁸ mluví v případě „Sachverhalt“ (ale chybně) o „non-elementary fact“, explicitně se to objevuje v pozn. 9, s. 290: jde však nejspíše o přehlédnutí, protože výše (pozn. 8, s. 289) spojuje dle Wittgensteinových intencí „Sachverhalt“ s „elementary fact“. Z toho tedy vyplývá, že „Sachverhalt“ je aktualizovaný vztah právě dvou předmětů (vyjádřený v jazyce pravdivou elementární větou), zatímco „Tatsache“ je aktualizovaný vztah více než dvou předmětů (zobrazený nebo modelovaný jazykově složeným výrokem, který je pravdivý).

Toto pojetí je i v „Introduction“ k TLP od Bertranda Russella,²⁹ který chápe „Sachverhalt“ jako „atomic fact“, tedy jako aktualizované spojení právě dvou předmětů, zatímco „Tatsache“ je pro něj spojení více atomárních faktů pomocí logických spojek, přičemž toto spojení je taktéž realizováno.

Mezi komentátory TLP je pojmání termínu „Sachverhalt“ nejednoznačné. „Sachverhalt“ je buďto pojímán jako existující stav věcí, nebo jako jen možný (logicky myslitelný) stav věcí. První chápání vychází přitom z původního anglického překladu C. K. Ogdena

²⁸ (8) Tejedor, pozn. 9, s. 290.

²⁹ (6) Russell, s. 17.

autorizovaného Wittgensteinem (což je také hlavní argument zastánců této teorie pro její oprávněnost), ve kterém je „Sachverhalt“ překládáno jako „atomic fact“ nebo také „atomic situation“.

Toto je také v souladu s výše popsaným pojmáním „Sachverhalt“ u Bertranda Russella, jejímž zastáncem byl také Max Black.³⁰ Tato koncepce tedy chápe „Sachverhalt“ jako aktuálně existující a jednoduchá fakta. Jaké další argumenty svědčí pro toto pojetí? Argument se odvíjí od pojetí „Tatsache“. To je dle TLP³¹ chápáno jako existence více stavů věcí (states of affairs, Sachverhalten), „Tatsache“ je tedy pojmáno jakožto „fact“. „Tatsache“ samotné je podle teze TLP 2 existující, ne pouze myšlené. Dále teze 2.034 „Die Struktur der Tatsache besteht aus den Strukturen der Sachverhalte“ a i 4.2211 ukazují, že „Tatsache“ se skládá právě z více „Sachverhalten“. Pokud tedy „Tatsache“ je existující, a ne pouze myšlené, je faktem a následovně se skládá se „Sachverhalte“, které samozřejmě také nejsou pouze myšlené, ale již existující. „Sachverhalt“ potom lze snadno pojímat jako „atomic fact“ nebo také „atomic states of affairs“.³²

Je zde však ještě druhá možnost, jak chápat „Sachverhalt“, a to sice jako pouze možné (hypotetické) stavy věcí. Touto možností se ve své studii obšírně zabýval David Weissman.³³ Východisko tomuto pojetí podává věta 2.0121c, kde se mluví o „Tatsachen“ jakožto o „Möglichkeiten“ („možnostech“) logiky. Jde o to, že předměty, které tvoří fakta, již v sobě obsahují jejich možnost, obsahují tedy v sobě (lépe řečeno v logické formě, kterou tvoří)³⁴ „possible atomic facts“.³⁵

„Sachverhalte“, které jsou složkami či komponenty „Tatsachen“, tedy lze dle Weissmana³⁶ chápat jako „(logically) possible states of affairs“, což ukazuje na 3.0321, podle něhož prostorový „Sachverhalt“ může odporovat zákonům fyziky, která je aposteriorní, ale nikoli „matematické“ geometrie (dané jen a priori). „Sachverhalt“ podle této teze tedy nemusí existovat, může být pouze myšleno, přičemž ho lze myslet vždy jen v hranicích logiky, v logickém prostoru.³⁷ To, že „Sachverhalt“ nemusí být vždy „atomic fact“, ale také jen „possible atomic fact“, je ukázané také skutečností, že Wittgenstein mluví v TLP vždy buď jen o možných „Sachverhalte“,³⁸ nebo o „Sachverhalte“, které existují či neexistují.³⁹

³⁰ (9) Weissman, s. 479.

³¹ TLP 2

³² (9) Weissman, s. 476.

³³ (9) Weissman, s. 475-501.

³⁴ srov. TLP 2.023

³⁵ (9) Weissman, s. 479.

³⁶ (9) Weissman, s. 476.

³⁷ Explicitně v TLP 1.13, ale srov. Také 2.0121c

³⁸ TLP 2.0124

Dalším silným argumentem pro to, že „Sachverhalt“ nemusí být vždy „atomic fact“ (tedy vždy již existující), ale také „possible atomic fact“, je teze 2.033: „Die Form ist die Möglichkeit der Struktur“.

Je však pravda, že teze 2 v TLP mluví o tom, že „Tatsache“ se skládají se „Sachverhalten“, které existují. Jenže, již zmiňovaná teze 2.0121c ukazuje, že „Tatsache“ není pouze to, co existuje, ale také to, co je jen možné. Weissman dále⁴⁰ ukazuje, že termínu „Sachverhalt“ používal Wittgenstein jak pro existující stavy věcí (pak výslovně napsal „bestehende Sachverhalte“),⁴¹ tak pro jen možné stavy věcí (pak mluvil o „mögliche Sachverhalte“).⁴² V tomto případě *snad nejlepším překladem* „Sachverhalt“ *by nebylo ani „atomic fact“, ani „possible atomic fact“, ale spíše jen „atomic states of affairs“ nebo „atomic situation“, bez určení toho, zda daný stav věcí existuje, nebo je jen možný, protože obě verze se v TLP vyskytují.*

Právě díky kontextu „possible worlds“, na které poukazuje právě teze 2.0121c, bývá dnes pojímán „Sachverhalt“ jako vztah dvou předmětů, který ani podle Cmoreje⁴³ nemusí být aktualizovaný. Pokud již dojde k aktualizaci „Sachverhalt“, hovoříme o „atomárním faktu“. V koncepci *možných světů tedy platí to, že ne všechny „Sachverhalt“ musí být skutečné, některé mohou být pouze logicky možné (tedy jen myslitelné),⁴⁴ ale v aktuálním světě a čase nerealizované. V této studii bude chápán „Sachverhalt“ právě tímto způsobem, tedy jako stav věcí, který může být jen možný, ale také může být realizovaný. V druhém případě nazveme „Sachverhalt“ tradičně jako atomární fakt.*

Stejně jako „Sachverhalt“, tak také „Tatsache“, které je složeno právě ze „Sachverhalt“ a v jazyce je reprezentováno (zobrazeno, modelováno) složeným výrokiem, *může být buď jen možné, nebo skutečně existující.* „Tatsache“ však bývá také ztotožňováno se „Sachverhalt“, potom bychom mohli jako „atomární fakt“ označit i „Tatsache“, což se však příliš neshoduje s tezemi, kterými se o „Tatsache“ mluví v TLP (viz výše).

Cmorej⁴⁵ konečně chápe „Tatsache“ jako fakt, tedy jako aktualizaci buďto „Sachverhalt“-stavu věcí, nebo „Sachlage“-situace. Toto pojetí je opět v souladu s Ogdenovým překladem „Tatsache“ jako „fact“.

³⁹ TLP 2.04, 2.05, 2.06, 2.062

⁴⁰ (9)Weissman, s. 480.

⁴¹ TLP 2, 2.04, 2.05, 2.06

⁴² TLP 2.0124

⁴³ (2) Cmorej, s. 293.

⁴⁴ Což je ve shodě s TLP: 2.0124, kde se hovoří o „alle möglichen Sachverhalte“

⁴⁵(2) Cmorej, s. 293.

Dle výše naznačeného argumentu předloženého Weissmanem, především pak dle teze 2.0121c, kde se mluví o „Tatsache“ jako jen o možnostech, lze chápat „Tatsache“ jako existenci, ale také jako možnost existence situací - „Sachlage“, které jsou spojením více „Sachverhalt“, zatímco „Sachverhalt“ jako existenci nebo jako možnost existence „states of affairs“, stavů věcí. Dle 2.034 se „Tatsache“ skládají ze „Sachverhalt“, proto je „Sachverhalt“ možný nebo existující vztah právě dvou předmětů, zatímco „Tatsache“ je možné nebo existující spojení alespoň dvou „Sachverhalt“. „Tatsache“ je zde potom zcela synonymní se „Sachlage“, na což upozorňuje také Weissman.⁴⁶

Zajímavá by potom byla odpověď na Fregeho otázku z 21. 6. 1919,⁴⁷ týkající se teze TLP:2, v níž se mluví o tom, že „Tatsache“ je existence (das Bestehen) stavů věcí – „Sachverhalten“. Frege chápal pojmy „Tatsache“ a „Sachverhalt“ jako synonymní, proto se Wittgensteina dotazoval, zda se nemůže pojem „das Bestehen“ v tezi 2 vyškrtnout a mluvit jen o tom, že každé „Tatsache“ je jistý nebo určitý „Sachverhalt“. Jenže, to podle Wittgensteina nelze, protože „Tatsache“ je pojem nadřazený pojmu „Sachverhalt“, protože „Tatsache“ se dle 2.034 skládá z více „Sachverhalt“.⁴⁸

Kromě toho, pojem „das Bestehen“ hovoří o již existujícím, a nikoli jen o možném stavu věcí, tedy o aktualizovaném „Sachverhalt“, jednoduše o atomárním faktu. Tyto pojmy tedy synonymní nejsou (otázka, zda může být „Tatsache“ i jen něco možného, byla řešena výše a odpověď na ni byla kladná).

Jak však přesněji hovoří přímo text TLP o existenci nebo jen možnosti „Tatsache“? Klíčovou je zde teze TLP 2, kde se hovoří o tom, co skutečně existuje: jsou to fakty (Tatsache), což jsou existence stavů věcí (das Bestehen von Sachverhalten). Jinak řečeno, existují jen fakty, tedy ty stavy věcí (konfigurace-spojení předmětů), které nejsou jen možné, ale jsou přímo skutečné.

Námítka proti pojímání „Tatsache“ jako existujících stavů věcí by mohla vzejít hned z teze TLP 2.0121c, kde se mluví rovněž o „Tatsache“, jakožto o faktech logiky. Říká se zde, že všechny možnosti logiky jsou fakty logiky. Zdá se tedy, že pod termínem „Tatsache“ si můžeme představovat nejen existující stavy věcí, ale také pouze možné stavy věcí. Zřejmě tomu tak ale není, jak ukazuje další věta z této pasáže: nic logického nemůže být pouze-možné (nur-möglich sein). Jak si pomoci z této nesnáze, když nejdřív se mluví o tom,

⁴⁶ (9) Weissman, s. 479.

⁴⁷ (5) Monk, s. 172.

⁴⁸ (5) Monk, s. 172.

že možnosti logiky jsou jejími fakty a potom o tom, že nic logického nemůže být pouze možné? Jedině další kategorií: fakty logiky jsou možné v tom smyslu, že nemusí být právě v aktuálním světě aktualizované-realizované, tedy skutečné, ale nejsou pouze-možné, protože jsou dány a priori jakožto nutné možnosti. Tato pasáž skutečně odkazuje k apriornímu logickému řádu světa i jeho popisu-modelu-zrcadla, jazyka.

Zdá se tedy, že termínu „Tatsache“ lze používat dvojím způsobem: jednak jako existujících stavů věcí (konfigurací-spojení jednoduchých předmětů), jednak jako stavů věcí, které sice nejsou skutečné, ale pouze možné, avšak nikoli pouze-možné (nur-möglich) - jsou apriorně nutně dané jakožto možnosti logiky, jakožto nutné možnosti logického řádu světa a jazyka. Zdá se však, že pro ontologii Traktátu je prioritou chápání světa (Welt), který je skutečností (Wirklichkeit) a o kterém se mluví v tezi 2.04 jakožto o souboru existujících stavů věcí, nikoliv tedy jakožto o souhrnu pouze apriorně možných stavů věcí. Jistě, logika se u Wittgensteina nezabývá pouze skutečností (Wirklichkeit), ale všemi možnostmi,⁴⁹ to však není relevantní pro pochopení světa jakožto všeho, co je faktem,⁵⁰ tedy světa jako souhrnu (Gesamtheit) všech faktů,⁵¹ přičemž fakty jsou existujícími stavy věcí.⁵²

Pokusím se ještě blíže explikovat stavy věcí a postavení předmětů ve stavech věcí s pomocí textu Tractatu, pro pochopení „Sachverhalt“ nezbytné. Stav věcí (Sachverhalt) je *spojení (Verbindung) předmětů*.⁵³ Dále⁵⁴ Wittgenstein mluví tak, že předmět je *ve spojení (im Verbands) určitého stavu věcí*. Jinde⁵⁵ se mluví o tom, že *konfigurace (Konfiguration) předmětů tvoří stav věcí. Stav věcí je tedy spojení nebo konfigurace předmětů*.

Jaké potom mají předměty postavení ve stavech věcí? V Tractatu⁵⁶ se mluví o tom, že předměty se ve stavech věcí *vyskytují (vorkommen)*. Přímo se říká, že mají různé možnosti vyskytování se ve stavech věcí. Tyto možnosti se nazývají formou předmětu.⁵⁷ Dále⁵⁸ se říká, že předměty spolu *souvisí (ineinander hängen)* jako články řetězu. Blíže⁵⁹ je to objasněno v následující tezi, kde se dozvídáme, že předměty *se mají k sobě navzájem určitým způsobem (in bestimmter Art und Weise zueinander verhalten)*. Způsob, jak spolu předměty navzájem

---

⁴⁹ TLP 2.0121c

⁵⁰ TLP 1

⁵¹ TLP 1.11

⁵² TLP 2

⁵³ TLP 2.01

⁵⁴ TLP 2.0121e

⁵⁵ TLP 2.0272

⁵⁶ TLP 2.0123

⁵⁷ srov. TLP 2.0141

⁵⁸ TLP 2.03

⁵⁹ TLP 2.031

souvisí (zusammenhängen), se nazývá strukturou stavů věcí.⁶⁰ Zmíněná forma předmětu jakožto jeho možnost výskytu v různých stavech věcí je potom možností struktury různých stavů věcí.⁶¹ *Předměty se tedy ve stavech věcí vyskytují, určitým způsobem v nich spolu souvisí, mají se v nich k sobě určitým způsobem, který je nazván strukturou stavů věcí.*

5. Vzájemná nezávislost „Tatsache“?

Tento problém vyplývá z významu termínu „*Gesamtheit*“,⁶² který překládá Fiala pojmem „*celek*“, *kdy o světě hovoří jako o „celku faktů“* a o jazyce jako o „celku vět“. Tento překlad kritizuje *Cmorej jako nemístný holismus*.⁶³ *Fakty jsou totiž na sobě nezávislými atomy, svět není celkem faktů, ale jejich souhrnem nebo také souborem. Podstatné je, aby se pojmem zdůraznila vzájemná nezávislost jednoho faktu na druhém, což je v souladu s tezí TLP 1.21: „Eines kann der Fall sein oder nicht der Fall sein und alles übrige gleich bleiben.“ Aktualizace jednoho stavu věcí nebo jedné situace tedy neovlivňuje to, zda je současně aktualizován jiný stav věcí nebo jiná situace. *Stavy věcí jsou na sobě nezávislé, existence jednoho stavu věcí nijak nepodmiňuje nebo jen neovlivňuje existenci nebo neexistenci jiného stavu věcí. Jde tedy o atomismus stavů věcí, na sobě nezávislých.**

Řekli jsme doposud, že stavy věcí jsou na sobě vzájemně nezávislé, že v TLP lze vysledovat atomismus stavů věcí. Jsou na sobě vzájemně nezávislé také fakty, lze hovořit také o atomismu faktů?

Vzájemnou nezávislost stavů věcí lze dokázat explicitním vyjádřením Wittgensteina v tezích 2.061 a 2.062, kde se přímo mluví o tom, že stavy věcí jsou na sobě nezávislé a z existence jednoho stavu věcí nelze nikdy usuzovat na existenci jiného stavu věcí.

Avšak jak je tomu s fakty (Tatsache)? Klíčovými se mi v této souvislosti zdají být teze 1.2 a 1.21. V první z nich se výslovně píše, že svět se rozpadá (zerfallen) na fakty (Tatsachen). Co zde Wittgenstein míní termínem „zerfallen“? Zdá se být skoro jisté, že kdyby na sobě nebyly fakty vzájemně nezávislými, nemohl by se svět na ně rozpadat. Vždyť podle teze 1.11 je svět určen (nebo je určitý, bestimmt) fakty (nebo skrze fakty, dadurch). Kdyby však byly fakty na sobě vzájemně závislými a svět se na ně přesto rozpadl, rozhodně by jimi nemohl být určen, naopak, něco důležitého by do skutečně úplného určení světa ještě scházelo, a to sice jejich vzájemná závislost.

⁶⁰ TLP 2.032

⁶¹ TLP 2.033

⁶² vyskytuje se např. v TLP: 1.1, 1.12, 2.04, 3.01, 4.001 apod.

⁶³ (1) Cmorej, s. 318.

Námitkou by mohl být dodatek teze 1.11: svět je určen fakty a tím, že to jsou všechny (alle) fakty. A následně také tezí 1.12, kde se mluví o tom, že souhrn (die Gesamtheit) faktů určuje, co je faktem a co jím není. Stejně tak mluví teze 2.05, kde se říká to, že souhrn (die Gesamtheit) existujících stavů věcí (Sachverhalt) určuje, které stavy věcí neexistují. Pokud vezmeme v úvahu tezi TLP 2, kde je za „Tatsache“ považována právě existence stavů věcí, jsou si teze TLP 1.12 a 2.05 v podstatě ekvivalentní. Ovšem ekvivalence není úplná: teze 1.12 toho říká víc, zde soubor neurčuje pouze to, které stavy věcí neexistují jako v tezi 2.05, ale také navíc ještě to, které stavy věcí existují.

Avšak podívejme se na tezi TLP 1.21, která blíže osvětluje, jak je v systému Traktátu obvyklé, tezi 1.2. V tezi 1.21 se nevyskytuje přímo slovo „Tatsache“, ale spojení „der Fall sein“. Vzhledem k tomu, že však tato teze osvětluje blíže tezi 1.2, v níž se explicitně hovoří právě o „Tatsache“, můžeme zde s jistotou považovat výrazy „Tatsache“ a „der Fall sein“ za zcela synonymní. V tezi 1.21 se výslovně píše, že něco může být faktem (der Fall sein) a něco jím nebýt a vše ostatní (alles übrige) může zůstat stejné. Pokud pak v tezi 2 ukazuje Wittgenstein přímo na synonymii pojmů „der Fall sein“, „Tatsache“ a existence stavů věcí (plurál – das Bestehen von Sachverhalten), lze vysledovat opět přímou ekvivalenci tezí 1.21 (něco může být faktem a něco jím být nemusí a vše ostatní může zůstat stejné) a 2.062 (z existence nebo neexistence nějakého stavu věcí nelze usuzovat na existenci nebo neexistenci jiného stavu věcí).

Zdá se nyní jasné, že argumentem pro vzájemnou nezávislost faktů jsou vzájemně významově ekvivalentní teze 1.21 a 2.062, zatímco argumentem proti vzájemné nezávislosti faktů jsou opět vzájemně významově ekvivalentní teze 1.12 a 2.05. Někdo by snad mohl namítnout, že v tezi 2.05 se mluví o souhrnu existujících stavů věcí, zatímco v tezi 1.12 se mluví přímo o světě, jelikož je vysvětlením a bližším určením teze TLP 1, která mluví o světě (Welt). Jenomže, teze 2.04 přímo říká, že souhrn (Gesamtheit) existujících stavů věcí je svět (Welt). Navíc potom teze 1.12 užívá přímo termínu „die Gesamtheit der Tatsachen“, zatímco teze 2.05 užívá termínu „die Gesamtheit der bestehenden Sachverhalte“. Pokud znovu uvážíme tezi 2, kde se definuje „Tatsache“ jakožto „das Bestehen von Sachverhalten“, je jasné, že obě teze mluví o tomtéž podmětu věty.

Klíčovou by se mohla v této souvislosti stát teze 2.061, kde se přímo mluví o tom, že stavy věcí jsou na sobě nezávislé. Jenomže, o jakých stavech věcí se zde ve skutečnosti mluví? To není z teze samé patrné, musíme se podívat do širšího kontextu Traktátu. Předně, teze 2.061 osvětluje, jak je v Traktátu zcela běžné, tezi 2.06, kde se výslovně píše o *existenci a neexistenci* stavů věcí. Tezi 2.06 kromě teze 2.061 vysvětlují blíže ještě teze 2.062 a 2.063.

V tezi 2.063 se mluví o skutečnosti (Wirklichkeit) a o světě (Welt), není tedy v této souvislosti podstatná, protože již nehovoří o stavech věcí (Sachverhalt). Mnohem podnětnější zde je teze 2.062, která opět vysloveně hovoří o *existenci nebo neexistenci* nějakého stavu věcí.

Lze se podívat ještě do širšího kontextu teze 2.061, hovořící o vzájemné nezávislosti stavů věcí. Konečně přeci tato teze 2.061 blíže vysvětluje ústřední tezi 2, kde se opět hovoří o tom, že fakt (Tatsache) je *existence (das Bestehen)* stavů věcí. *Z kontextu teze 2.061, který dokládají věty 2, 2.06 a 2.062, je jasné, o jakých stavech věcí hovoří také věta 2.061: hovoří o existujících stavech věcí, které jsou na sobě vzájemně nezávislé.*

Konečně pak nás o tom, že teze 2.061 hovoří o existujících stavech věcí, může přesvědčit také další kontext: nejen věty 2, 2.06 a 2.062 hovoří o existujících stavech věcí, ale stejně tak o nich hovoří věty 2.04 a 2.05, které v textu přímo předcházejí větě 2.06, která rovněž hovoří o existujících stavech věcí a kterou věty 2.062, 2.063 a právě také věta 2.061 vysvětlují.

Úhrnem řečeno, pokud se v tezi 2.061 říká, že stavy věcí jsou na sobě nezávislé, jedná se z kontextu dle tezí 2, 2.04, 2.05, 2.06 i 2.062 o existující stavy věcí. Kontext je v systému tezí Traktátu mimořádně důležitý, protože tato kniha má hierarchickou a systematickou strukturu, kde vždy například teze 2.061 osvětluje tezi 2.06. Pokud teze 2.06 hovoří přímo o existenci a neexistenci stavů věcí je jasné, že o této existenci a neexistenci hovoří rovněž teze 2.061.

Mohla by se zde objevit námitka, že přeci právě zmiňovaná teze 2.06 hovoří nejen o existenci, ale také o *neexistenci* stavů věcí. Jak potom můžeme tvrdit, že věta 2.061 hovoří právě o existujících stavech věcí? Nehovoří spíše o stavech věcí obecně, bez ohledu na jejich existenci nebo neexistenci, jak ostatně dokládá také to, že Wittgenstein užil termínu „Sachverhalte“, a nikoliv „bestehenden Sachverhalte“? Ano, jistě by se tato námitka dala přijmout. V tom případě by se „Sachverhalte“ z teze 2.061 daly interpretovat jakožto fakty logiky, jakožto její apriorně nutně dané možnosti, kde se nebere ohled na jejich případnou existenci-realizaci nebo neexistenci-nerealizaci. Jenže se zde objevuje zásadní problém: v kontextu tezí 2, 2.04, 2.05, 2.06, 2.062 i 2.063 se hovoří o světě (die Welt), hovoří se o tom, že svět je soubor existujících stavů věcí⁶⁴ a že z existence nebo neexistence jednoho stavu věcí nelze vyvozovat existenci nebo neexistenci jiného stavu věcí.⁶⁵ Nehovoří se zde tedy o pouhých a priori nutných logických faktech logiky, ale o stavech světa, který je.⁶⁶

---

⁶⁴ TLP 2.04

⁶⁵ TLP 2.062

⁶⁶ TLP 1

Jakoby nám teze 2.062 poskytovala klíč k tomu, jak chápat samotnou tezi 2.061: v tezi 2.062 se mluví přímo o existenci a neexistenci (Bestehen oder Nichtbestehen) stavů věcí, což znamená, že je tak nutné číst také tezi 2.061: *stavy věcí jsou na sobě nezávislé obecně, ať už existují nebo neexistují. Jakoby náš předchozí závěr byl jenom poloviční odpovědí. Ano, je pravda, že teze 2.061 hovoří o **existujících** stavech věcí, ale právě tak hovoří i o **neexistujících** stavech věcí.* Jak je to možné? Protože teze 2.061 hovoří o stavech věcí vůbec, bez ohledu na jejich případnou existenci nebo neexistenci. Pokud potom hovoří teze 2.061 o stavech věcí obecně, hovoří potom o existujících stavech věcí a současně o neexistujících (tedy pouze logicky nutně a priori možných) stavech věcí. Třetí možnost jednoduše není.

Pokud potom chápeme „Tatsache“ - fakt podle klíčové teze TLP 2 jakožto existenci stavů věcí, je jasné, že teze 2.061 hovoří i o faktech, i když nikoliv jenom o faktech. Hovoří o existujících a zároveň o neexistujících stavech věcí, v té části, v níž vypovídá o existujících stavech věcí, vypovídá přímo o faktech. Teze 2.061 tedy vypovídá také, i když ne výlučně, o nezávislosti faktů na sobě navzájem (von einander).⁶⁷ Navíc potom vypovídá o nezávislosti možných, zatím neuskutečněných, ale a priori nutně možných stavech věcí.

Další námitka by mohla znít takto: pokud tedy uznáme, že teze 2.061 hovoří o stavech věcí obecně, bez ohledu na jejich případnou existenci nebo neexistenci, odkud jsme oprávněni k tomu, aplikovat tuto tezi 2.061 právě na existující stavy věcí? Odpověď by mohla být následující: pokud Wittgenstein hovoří o stavech věcí v nějakém určení, používá jenom dvě základní určení, v nichž se stavy věcí mohou nacházet: buď je to existence, nebo neexistence (Bestehen a Nichtbestehen).⁶⁸ Pokud tedy v tezi 2.061 přesně nespecifikuje, jaké stavy věcí má na mysli, je zde jediná možnost: má na mysli stavy věcí v obou svých jediných určeních současně, jakožto existující i jakožto neexistující.

Pokud nyní můžeme chápat tezi 2.061 o nezávislosti stavů věcí jakožto tezi o vzájemné nezávislosti *existujících* stavů věcí (a to jednoduše proto, že teze vypovídá jak o existujících, tak také o neexistujících stavech věcí), jde tedy o tezi o vzájemné nezávislosti faktů (Tatsache), jak je jasné z teze 2, kde se přímo říká, že fakt je existence stavů věcí.

Jak potom ale chápat teze 1.12 a 2.05? Pokud bychom totiž chápali stavy věcí v tezi 2.061 jakožto existující stavy věcí, zdá se, že by byla teze 2.061 v rozporu s tezí 1.12 a s tezí 2.05, což nelze připustit. Jak sloučit to, že v tezi 2.05 se píše, že souhrn existujících stavů věcí určuje, které stavy věcí nebudou existovat, s tvrzením teze 2.061, která podle naší interpretace

⁶⁷ TLP 2.061

⁶⁸ srov. např. TLP 2.06 a 2.062

říká, že **existující** stavy věcí jsou na sobě nezávislé. Možná lze nyní obě teze sloučit lépe, než se na první pohled zdálo. Vždyť teze 2.05 říká, že souhrn existujících stavů věcí určuje to, které stavy věcí neexistují. Toto určení se však netýká již existujících stavů věcí, o kterých právě je přece řeč v tezi 2.061, těm může dále příslušet úplná vzájemná nezávislost, tvrzená v tezi 2.061.

Jenomže se zde objevuje další problém: teze 1.12 říká přece jen něco více než teze 2.05, není s ní zcela významově ekvivalentní. Jde totiž o to, že teze 1.12 říká totéž co teze 2.05, říká však ještě něco navíc. Teze 1.12 říká velmi podstatnou věc: souhrn faktů určuje nejen to, co není faktem (tedy s ohledem na tezi 2 ty stavy věcí, které neexistují), ale také to, co je faktem (tedy ty stavy věcí, které existují). Jak může souhrn existujících stavů věcí určovat, které stavy věcí existují, což tvrdí teze 1.12, když existující stavy věcí jsou na sobě vzájemně nezávislé, jak tvrdí teze 2.061?

Může zde existovat jen jedno řešení: existující stavy věcí z teze 2.061 jsou nezávislé na sobě (von einander), nejsou však nezávislé na souhrnu existujících stavů věcí (die Gesamtheit der bestehenden Sachverhalte), jak říká teze 2.05, neboli nejsou nezávislé na souhrnu faktů (die Gesamtheit der Tatsachen), jak říká teze 1.12. Je zde tedy nutné zavést dvě ontické úrovně skutečnosti: jednou jsou fakty (existující stavy věcí) samotné, druhou je soubor-souhrn faktů (existujících stavů věcí). Zatímco fakty jsou vzájemně na sobě zcela nezávislé, jak tvrdí věta 2.061, ale nejsou již nezávislé, ale naopak jsou plně určené souborem-souhrnem (Gesamtheit) těchto faktů, který je plně určuje, respektive plně rozhoduje o tom, které fakty nebudou existovat, jak o tom hovoří teze 2.05, a které fakty existovat budou, jak potom ukazuje navíc vůči tezi 2.05 teze 1.12.

Nyní dostávají přesnější význam také teze 2.061 a 2.062: je jasné, že z existence faktu nemohu odvodit existenci jiného faktu, protože fakty jsou na sobě vzájemně nezávislé. Pokud tedy znám jeden fakt, nemohu z něj logicky vydedukovat jiný fakt. Jiná však je situace tehdy, pokud znám celý souhrn faktů, tedy celou skutečnost, jak o ní jakožto o „gesamte Wirklichkeit“ a jakožto o světě (Welt) hovoří Wittgenstein v hned následující tezi 2.063, ale také v tezi, kterou teze 2.061, 2.062 a 2.063 vysvětlují, tedy v tezi 2.06 (zde užívá jenom termínu „Wirklichkeit“). Pokud bych znal celou skutečnost, tedy celý souhrn (Gesamtheit) faktů, mohl bych nyní deduktivní cestou zjistit, že tento souhrn faktů podle tezí 2.05 a především 1.12 zcela určuje, které fakty existují a které neexistují. Pokud bych byl tedy vševědoucím tom smyslu, že bych znal všechny fakty, tedy všechny existující stavy věcí, mohl bych deduktivně odvodit, že to, že tyto fakty existují a jiné zase neexistují, je přísně determinováno celým souhrnem faktů. Proč tomu tak je? Protože tento souhrn musí být

jednak konzistentní, a tedy bezrozporný, což předpokládá, za druhé, že tento souhrn faktů (svět) musí mít apriorní logickou strukturu, řád, zákonitost.

Jinak řečeno, fakty jsou vzájemně nezávislé, nejsou však nezávislé na svém souboru-souhrnu **všech faktů**. Nyní jsou také jasnější teze 1.21 a 2.062: *z existence jednoho faktu nelze deduktivně odvodit existenci jiného právě proto, že jsou na sobě vzájemně nezávislé, a právě proto, že se svět podle teze 1.2 rozpadá (zerfallen) na fakty, avšak svět je podle teze 1.11 určen všemi (alle) fakty, proto není dedukovatelný z jednoho faktu*. Dedukce toho, který fakt existuje a který ne, je možná až zpětně, když známe všechny fakty: teprve tehdy je svět podle teze 1.11 opravdu určen a teprve tehdy můžeme deduktivně určit, jak logicky nutně souhrn faktů podle tezí 2.05 a hlavně 1.12 určuje, které jednotlivé fakty budou existovat a které existovat nebudou. Jinak řečeno, podle teze 2.06, souhrn faktů (tedy souhrn existujících stavů věcí) určuje, které fakty budou pozitivními fakty (tedy budou existovat, budou existujícími stavy věcí) a které fakty budou negativními fakty (nebudou existovat, tedy budou neexistujícími stavy věcí).

6. Význam termínu „Gesamtheit“

Ogden překládá pojem „Gesamtheit“ jako „totality“,⁶⁹ anglickému i německému pojmu opravdu nejlépe odpovídá český termín „souhrn“, nikoli „celek“, jak uvádí Fialův překlad z roku 1993. Pokud by šlo o celek, objevil by se v textu pojem „Ganzes“, jak tomu také skutečně je, když Wittgenstein mluví o světě v TLP v 6.45 z naprosto odlišného pohledu, ne jako předtím z pohledem vědy, „zevnitř“ světa, ale z pohledu „sub specie aeterni“, totiž „z pohledu věčnosti“, tedy z vnějšku, z pohledu „Božího oka“. Tento termín je *Ogdenem přeložen jako „whole“, ne už jako „totality“* a zde už by byl také adekvátní český termín „celek“.

O světě jako o „celku“ se v TLP hovoří až v částech zabývajících se tím, že co nelze říci, jen ukázat, tedy v částech, kde se zabývá „mystickým“ („das Mystische“).⁷⁰ Předtím je však svět pojímán opravdu jako „Gesamtheit“, tedy „totality“, souhrn (také maximální soubor nebo maximální situace, jde o třídu-množinu, která obsahuje všechny existující fakty, tedy prvky, které jsou jednoho typu v Russellově smyslu).

⁶⁹ Německo-anglická konkordance, In: (10) TLP.

⁷⁰ TLP 6.522.

Cmorej také poznamenává,⁷¹ že kdyby byl svět celkem, mohl by být i celkem věcí, protože v každém celku jsou věci pospojované – jsou mezi nimi vztahy, vazby, a ty by jsme mohli pokládat za stavy věcí. Toto pojetí světa jakožto souhrnu věcí by ale bylo v přímém rozporu se základní tezí TLP: 1.1: „Die Welt ist die Gesamtheit der Tatsachen, nicht der Dinge.“ Svět je tedy pouze souhrnem faktů, nikoli však souhrnem věcí.

Russell⁷² považuje za Wittgensteinovu fundamentální tezi to, že je nemožné mluvit o světě jako o celku, přičemž používá právě termínu „whole“, nikoli „totality“. Russell doslovně říká toto: „...Wittgenstein's fundamental thesis, that it is impossible to say anything about the world as a whole,...“.⁷³ Je tím míněno to, že nejde o světě říci něco jakožto o vnějším celku, který by se jevil jako v sobě uzavřený a ohraničený celek („Ganzes“, „whole“).

Russell dále připomíná Wittgensteinovu analogii se zrakovým polem, které pro nás žádné hranice nemá, protože mimo něj pro naše zrakové poznání nic není. Protože na obecnější rovině je lidské poznání poznáním logickým, nemá ani toto poznání pro nás žádné hranice proto, že vně logiky či vně jazyka, který má logickou konstrukci-lešení, již pro nás nic není, jelikož naše poznání se odehrává jenom v rámci logiky. Přesná Russellova formulace v jeho „Introduction“ zní takto: „Our field of vision does not, for us, have a visual boundary, just because there is nothing outside it, and in like manner our logical world has no logical boundary because our logic knows of nothing outside it.“⁷⁴

Zajímavý argument pro to, že o světě nelze hovořit jako o celku, podává Russell ve své interpretaci Wittgensteina, kterou najdeme v jeho předmluvě k TLP.⁷⁵ Aby totiž šlo hovořit o větě jako o celku, musela by být nalezena vlastnost, která by s *logickou nutností* náležela každé jeho části. Dosud se soudilo, že touto vlastností je „sebeidentita“. Leibnizova formulace sebeidentity předmětu, která zní: „x je identické s y tehdy, když je každá vlastnost x vlastností y“ však podle Wittgensteina není logicky nutným principem, je totiž logicky možné, aby dvě věci měly všechny (vnitřní, a tedy podle Wittgensteina jediné podstatné)⁷⁶ vlastnosti stejné. Potom by nebyly identickými jen samy se sebou, ale i s druhým předmětem. Pak již nadále nelze hovořit o tom, že všechny předměty mají tu vlastnost, že jsou identické *jen* samy se sebou. Vlastnost „sebeidentity“ nadále nemůže vymezovat každý předmět světa, protože může patřit více (naprosto identickým) předmětům současně. Jelikož nebyla nalezena žádná

⁷¹(1) Cmorej, s. 318.

⁷²(6) Russell, s. 17.

⁷³(6) Russell, s. 17.

⁷⁴(6) Russell, s. 18.

⁷⁵(7) Russell, s. 198.

⁷⁶TLP 2.01231

jiná logická vlastnost, která by náležela všem předmětům a přitom zároveň odlišovala jeden od druhého, nelze tedy hovořit o souhrnu předmětů jako o celku.⁷⁷

Chtěl bych se dotknout ještě jednoho problému: z předchozích odstavců není vlastně patrné, proč by se termín „Gesamtheit“, objevující se v pro nás nyní relevantních pasážích Traktátu 1.1, 1.12 a 2.04, 2.05, 2.063 měl překládat spíše jako souhrn-soubor, a nikoli jako celek. Jistě, Cmorej uvádí ve svém článku⁷⁸ přesvědčivé argumenty: jde přeci o logický atomismus, nikoliv o holismus, Wittgenstein sám autorizoval anglický překlad termínu „Gesamtheit“ jako „totality“, a ne „whole“ a navíc uvádí tezi 1.21, kde se píše, že něco může být faktem nebo jím nebýt a vše ostatní může zůstat stejné (alles übrige gleich bleiben).

Abychom chápali svět jako soubor-souhrn (totality), a ne jako celek (whole), může být argumentem také teze 1.2, kde se přímo říká, že svět se rozpadá (zerfallen) na fakty (Tatsachen).

Jenomže zde máme také tezi 2.05 a především pak tezi 1.12, kde se přeci říká, že soubor faktů určuje (stanovuje, v anglickém překladu autorizovaném Wittgensteinem „to determine“), co je faktem a také to, co faktem není. Jak by to však mohl dělat, pokud by byl souborem ve smyslu agregátu, hromady, prostého nakupení faktů?

Zdá se, že vzhledem k tezím 1.2 a 1.21 (případně i tezi 2.062) nemůžeme svět (die Welt) chápat jako celek, ale vzhledem k tezím 1.12 a 2.05 musíme předpokládat v souhrnu-souboru faktů přeci jen jistý jednotící, fakty sjednocující prvek. Je tedy pravda, že fakty jsou na sobě nezávislé (viz výše naše interpretace teze 2.061 nebo i méně problematické teze 2.062 a 1.21), avšak jsou pak společně určeny (bestimmen, determine) svým souborem-souhrnem.

Rozhodně tedy sice nelze termín „Gesamtheit“ překládat jako celek, je nutné zůstat u překladu soubor-souhrn, avšak tento soubor nelze vidět jako prostý agregát, nakupení, v kterém se nevyskytuje žádný sjednocující prvek. Je totiž jasné, že pokud by svět byl jen prostým nakupením faktů, nemohl by podle teze 1.12 určovat, co bude faktem a co jím nebude.

Fakty se tedy neurčují navzájem, z existence jednoho faktu neplyne nijak existence nebo neexistence jiného faktu,⁷⁹ avšak soubor těchto faktů již přímo určuje (determine) to, co bude faktem a co faktem nebude.

Cmorej doporučuje překládat termín „die Gesamtheit“ jako „souhrn“, po výše předložené argumentaci se však přikláním k tomu jej raději překládat jako „soubor“, což Cmorej konečně

⁷⁷ (7) Russell, s. 198.

⁷⁸ (1) Cmorej, s. 318

⁷⁹ srov. TLP 1.21 a 2.062

také zmiňuje,⁸⁰ když hovoří o tom, v jakém významu termínu „totality“ (kterým je ve Wittgensteinem autorizovaném překladu přeložen termín „die Gesamtheit“) užíval Wittgensteinův učitel a přítel Bertrand Russell.

Proč překládat „die Gesamtheit“ spíše jako „soubor“ než jako „souhrn“? Termín „souhrn“ asociuje představu nějaké neurčité hromady-kupy faktů, nějak neurčitě navzájem spojené v jeden sou-hrn. Naproti tomu termín „soubor“ má několik výhod. Zaprvé, rozhodně neasociuje představu celku, zcela ucelené jednoty v holistickém smyslu. Zadruhé, naopak zase ani neasociuje představu pouhé hromady, kupy, agregátu faktů, ale jakožto „soubor“ ukazuje spíše na to, že je přeci jen jakousi jednotou, nebo spíše jednotkou, i když jen specifického typu. Jinak řečeno, termín „soubor“ ukazuje, že není natolik ucelený, sjednocený a uspořádaný jako je „celek“, ale zase není ani tak neucelený a nesjednocený, neuspořádaný jako prostý souhrn, hromada, agregát.

Závěr

Terminologie *Tractatu* není touto studií ani zdaleka vyčerpána, diskuze o ní se vedou neustále. Práce se pokusila ukázat obrysy současných diskuzí i jejich problémy, často téměř paradoxy (jde především o zlom, když se začal TLP interpretovat z pozice koncepcí „possible worlds“, v této práci prezentovaný především prací Davida Weissmana, oponenta klíčové a dodnes mnohými přijímané interpretace *Tractatu* od Maxe Blacka – viz výše).

Mělo jít také o seznámení s hlavními pojmy *Tractatu*, klíčovými především pro jeho ontologii. V podstatě šlo tedy i o uvedení do celkového rámce ontologie Wittgensteinova logického atomismu.

---

⁸⁰ (1) Cmorej, s. 318.

Seznam literatury

- (1) Cmorej, Pavel. K prvním větám Wittgensteinovho Traktátu. In: *Na pomezí logiky a filozofie*. Veda: Bratislava 2001, s. 312–319.
- (2) Cmorej, Pavel. Predmety a stavy vecí v metafyzike Wittgensteinovho Traktátu. In: Cmorej, Pavel. *Na pomezí logiky a filozofie*. Veda: Bratislava 2001, s. 290–311.
- (3) Kamhal, Dezider. Wittgenstein o mene, predmete a jednoduchosti. *Filozofia Ludwiga Wittgensteina*. Organon F. Príloha. Filozofický ústav SAV: Bratislava 2002, s. 29–43.
- (4) Livingston, Paul M. Russellian and Wittgensteinian Atomism. *Philosophical Investigations*, January 2001, roč. 24, č. 1, s. 30–54.
- (5) Monk, Ray. *Úděl génia*. Hynek: Praha 1996.
- (6) Russell, Bertrand. Introduction by Tractatus logico-philosophicus. In: Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. With an introduction by Bertrand Russell. Routledge a Kegan Paul LTD: London 1958, s. 7–23.
- (7) Russell, Bertrand. Úvod k Tractatus logico-philosophicus. In: *Deníky 1914-1916*. Přel. Peter Balko, Tomáš Čana, Róbert Maco. Kalligram: Bratislava 2005.
- (8) Tejedor, Chon. The Metaphysical Status of Tractarian Objects. *Philosophical Investigations*, October 2001, roč. 24, č. 4, s. 285–303.
- (9) Weissman, David. Ontology in the Tractatus. *Philosophy and Phenomenological Research*, roč. 27, č. 4, 1967, s. 475–501.
- (10) Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. Jiří Fiala. Oikoymenh: Praha 1993.
- (11) Zouhar, Marián. Logický atomizmus a pomenovanie. In: *Filozofia Ludwiga Wittgensteina*. Organon F. Príloha. Filozofický ústav SAV: Bratislava 2002, 119–129.

O autorovi: Antonín Dolák, student třetího ročníku filozofie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, zajímá se především o analytickou filozofii a o filozofii vědy.
e-mail: 106356@mail.muni.cz